

ПЕДАГОГІЧНА ОЦІНКА ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

М. Ю. Прокоф'єва

Розкриваються особливості реалізації технології диференційованого навчання молодших школярів. Проаналізовано основні умови ефективного впровадження технології в навчально-виховний процес. На основі узагальнення ідей учителів-експериментаторів запропоновано шляхи реалізації цього принципу у практиці загальноосвітніх шкіл.

Ключові слова: диференціація навчання, педагогічна технологія, технологічний підхід, технологія диференційованого навчання.

Прокоф'єва М. Ю. Педагогическая оценка дифференцированного подхода к учебной деятельности младших школьников

Раскрываются особенности реализации технологии дифференцированного обучения младших школьников. Проанализированы основные условия эффективного внедрения технологии в учебно-воспитательный процесс. На основании идей учителей-экспериментаторов предложены пути реализации этого принципа в практике общеобразовательных школ.

Ключевые слова: дифференциация обучения, педагогическая технология, технологический подход, технология дифференцированного обучения.

Prokofieva M.Yu. Pedagogical Evaluation of Differential Approach to Young Students Learning

The article deals with the peculiarities of differentiated education in primary school. The basic conditions of its effective introduction in educational process are analysed. On the basis of generalization of teacher-experimenters' ideas, the ways of realization of this principle in general schools practice are offered.

Keywords: differentiation of learning, teaching, technology, process approach, the technology of differentiated instruction.

Постановка проблеми. У Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті зазначено, що освіта «є засобом відтворення й нарощування інтелектуального, духовного потенціалу народу, ... дієвим чинником модернізації суспільства, зміцнення авторитету держави на міжнародній арені» [4, с. 2]. Належне виконання цих завдань можливе за умови модернізації самої освіти, ключовими позиціями якої мають стати ідеї відродження національно-культурних традицій українського народу, демократизація та гуманізація навчально-виховного процесу.

Реформуванням змісту сучасної початкової освіти передбачається зосередження навчально-виховного процесу на потребах дитини, тобто створення такого середовища, де б навчання розглядалося не тільки як підготовка до майбутньої професії. Повнота, яскравість думок, почуттів, образів, які переживають учні в навчально-

виховному процесі, – необхідна умова розквіту їхньої індивідуальності [3]. За нового підходу до організації навчально-виховного процесу школа має пишатися і «сильними», і «слабкими» учнями, котрі внаслідок спільної праці з учителем стають інтелектуально і морально розвиненими людьми. Такий рух можливий лише за умови, якщо вчитель вселяє в кожную дитину впевненість у тому, що вона досягне успіху; якщо він створить такі умови, коли кожен учень переживає почуття успіху, радість від пізнання та саморозвитку.

У створенні сприятливих умов для навчання та розвитку дитини особливо актуальною стає проблема диференціації навчання. Організація такого навчання передбачає диференціацію всіх складових: змісту, методики, способів оцінювання. Диференціація змісту навчального матеріалу для учнів із різною підготовкою в рамках теми чи окремого уроку дає змогу

запропонувати сильнішим дітям матеріал, який стимулює їхній розвиток, а слабшим – полегшити засвоєння програмного мінімуму. Допомога окремим учням має здійснюватися не шляхом додаткових тренувальних вправ у позаурочний час, а передусім шляхом посиленої уваги до цих дітей, визначення тих особливостей розвитку, які є основною причиною відставання, застосування відповідних засобів їх корекції.

Мету диференційованого навчання у початкових класах О. Савченко формулює таким чином: «По-перше, запобігти прогалинам у знаннях або усунути їх, «вирівняти» підготовку учнів, пробудити в них інтерес до навчання; по-друге, поглибити й розширити знання, уміння й навички школярів, задовольнити їхні різноманітні пізнавальні запити» [5, с. 164].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Технології диференціації навчання у психолого-педагогічній науці ХХ століття присвячено значну кількість наукових праць, у яких досліджено різні її аспекти:

- психологічний (Б. Ананьєв, Л. Віготський, П. Гальперін, Ю. Гільбух, В. Давидов, І. Дубровіна, Є. Кабанова-Меллер, Л. Фрідман, Є. Климов, Я. Коломинський, Г. Костюк, В. Крутецький, С. Рубінштейн);
- методико-дидактичний (М. Акімова, Ю. Бабанський, О. Бугайов, І. Бутузов, В. Володько, С. Гончаренко, Д. Дейкун, Г. Литвиненко, В. Монахов, В. Орлов, І. Унт, В. Фірсов);
- технологічний (В. Вінник, С. Григор'єв, В. Гузєєв, С. Кожухов, Н. Лобко-Лобановська, С. Логачевська, Д. Ниник, О. Раєвський, І. Ромашко, Г. Левітас, О. Савченко, І. Самігуллін, С. Скидан, В. Паламарчук, І. Чередов).

Результати досліджень й експериментів вітчизняних дидактів і психологів довели ефективність і доцільність реалізації принципів індивідуального та диференційованого підходів у навчанні молодших школярів. У практику сучасних початкових шкіл поступово впроваджуються розроблені за останні десятиріччя положення індивідуалізації та диференціації навчання. Але й тепер їх реалізація у вітчизняних школах не набула масовості, характеризує роботу лише окремих учителів, окремих шкіл. Взагалі це пов'язано з недостатньою теоретичною розробкою проблеми індивідуалізації й диференціації навчання, що не дозволяє кожному вчителю початкових класів знаходити відповідні наявним чинникам та умовам навчання шляхи здійснення індивідуального та диференційованого підходів до учнів.

Мета статті: розкрити особливості впровадження технології диференційованого навчання молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Диференціація навчання в енциклопедії освіти (О. Ярошенко) розглядається як форма врахування індивідуальних особливостей учнів у процесі навчання на основі їх поділу на характерні типологічні групи за різними показниками (рівнем навчальних можливостей, успішністю, пізнавальним інтересом школярів, темпом навчання тощо). Суттєвими ознаками диференціації навчання дітей у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах є створення оптимальних умов для розвитку особистості на основі врахування індивідуальних особливостей школярів, специфіки регіонів, соціальних і культурних чинників, властивих навчальному закладу та його регіональному оточенню.

Під диференційованим підходом розуміють особливий підхід до різних груп учнів, організація навчальної роботи яких пристосована до їхніх індивідуальних особливостей за змістом, методами і прийомами (О. Бугайов, О. Бударний та ін.).

Диференційоване навчання – це навчальний процес, для якого характерним є урахування типових індивідуальних особливостей учнів, де передбачається глибоке вивчення індивідуальних особливостей школярів, їх класифікація за типологічними групами й організація роботи цих груп за різними методами і прийомами (О. Бугайов, О. Бударний, О. Корсакова, І. Осмоловська, П. Сікорський, О. Ярошенко, І. Чередов та ін.).

Індивідуальний і диференційований підходи визнаються психолого-педагогічним принципами. Диференційований підхід розглядають як спосіб оптимізації навчального процесу (Ю. Бабанський), як одну з умов для втілення принципу індивідуалізації навчання (О. Бугайов, І. Лернер, І. Чередов, І. Якиманська та ін.).

Диференціацію навчання і диференційоване навчання розуміють як форми диференціації: диференціація навчання – зовнішня форма, диференційоване навчання – внутрішня, яка реалізується в індивідуально-відокремлених, індивідуально-груповій і груповій формах (П. Сікорський). Диференціацію вважають утіленням індивідуалізації, яка завершує диференціацію й означає перехід дитини на власні план, програму, навчальні посібники. Окреслену проблему в різних аспектах вивчають співробітники лабораторії дидактики Інституту педагогіки НАПН України (О. Барановська, О. Корсакова, Л. Липова).

Для здійснення індивідуального підходу до учнів використовується індивідуаліза-

ція та диференціація навчальної діяльності. Якщо індивідуалізація навчання спрямована на врахування специфічних індивідуальних особливостей кожного учня всередині групи, класу, то диференціацією передбачається врахування й подібних типових особливостей груп школярів. Таким чином, диференціація суб'єктів учіння на основі вивчення їх індивідуальних особливостей безпосередньо пов'язана з індивідуальними підходами в навчанні, а «можливості індивідуалізації зростають за умов психологічно обґрунтованої диференціації навчання» [1, с. 116].

Отже, індивідуалізація і диференціація – дві сторони одного й того ж процесу, що спрямований на збереження, врахування та розвиток особистих якостей кожного учня. Вони є взаємопов'язаними, взаємообумовленими та водночас самостійними процесами формування й розвитку учня. Взаємозв'язок між ними має таке спрямування:

- диференціацією передбачається обов'язкове врахування індивідуальних особливостей учнів; індивідуалізація в умовах класно-урочної системи здійснюється через диференціацію навчання; індивідуалізація та диференціація навчання і виховання не можуть існувати одне без одного;
- мета диференціації – створити психолого-педагогічні умови для виявлення та розвитку нахилів і здібностей кожного учня; індивідуалізація – основа диференціації: тільки знання індивідуальних типологічних особливостей учнів дозволяє продиференціювати їх, згрупувати якнайкраще для якісної навчально-виховної діяльності;
- методи навчання в умовах диференційованого навчання змінюються відповідно до індивідуально-типологічних особливостей учнів і змісту навчання;
- технологія впровадження індивідуалізації та диференціації навчання та виховання можливі за умови дотримання двох найважливіших факторів – наявності знань і вивчення індивідуальності кожного учасника педагогічного процесу та готовності педагога до їхньої реалізації;
- індивідуалізація та диференціація – засоби навчання та розвитку індивідуальної особистості учня.

Диференційоване навчання – це «відповідь» учителя на потреби учнів (готовність до навчання, навчальні інтереси, особливі навчальні потреби тощо), яка відбувається на рівні змісту, процесу та продукту (кінцевих результатів).

Диференціація змісту. Доцільно надавати якомога більше різноманітних прикладів для всебічного розкриття навчального змісту. Залишаючи незмінним основний зміст, учитель може варіювати складність матеріалу (деталізуючи чи узагальнюючи,

спрощуючи чи ускладнюючи). Широкий спектр прикладів допомагає засвоїти основоположні елементи і скласти у відповідну модель (індивідуальну для кожного – ширшу чи вужчу).

Широкий вибір засобів презентації навчального змісту існує на сучасному етапі в цифровому форматі, що дає змогу вчителям здійснювати маніпуляції з розміром, контрастними кольорами та іншими характеристиками для створення прикладів на численних носіях і в різних форматах. Їх можна зберігати для подальшого використання та забезпечення доступу до них різних учнів, залежно від їхніх потреб і вподобань.

Диференціація процесу. Послідовно використовується гнучка система розподілу на групи. У міру оволодіння новим змістом освіти учні мають взаємодіяти один з одним і спільно працювати. Учителі можуть проводити попереднє обговорення головних ідей змісту з усім класом, після чого відбувається робота у малих групах чи парах.

Під час виконання завдань групи учнів можуть самостійно спрямовувати свою роботу або ж це може робити вчитель. Принципи виокремлення груп не є постійними. Формування та перегрупування груп має бути динамічним процесом, змінюючись залежно від змісту, виду діяльності, результатів оцінювання.

Диференціація продукту. Важливим є початкове й поточне оцінювання учнів. Ретельне попереднє оцінювання є запорукою функціональної та успішної диференціації. Використання в роботі попереднього й поточного оцінювання дає вчителям інформацію, на основі якої вони можуть обирати відповідні підходи, механізми підтримки з урахуванням потреб, інтересів і здібностей різних учнів класу.

Завдання мають бути диференційовані таким чином, щоб різні учні могли продемонструвати або проявити свої знання і розуміння по-різному. Диференційований підхід до продукту навчальної діяльності учня дає змогу використовувати різноманітні форми і способи його створення та презентації, передбачає різну міру складності, різноманітні варіанти оцінювання.

Нині у педагогіці застосовується поняття «індивідуально-диференційований підхід». Цей термін у своєму дослідженні вживає Н. Колішев, підкреслюючи двосторонній характер цього підходу, що складається з двох нерозривно пов'язаних частин: з одного боку, діагностики індивідуально-психологічних особливостей кожного учня і, з іншого боку, різних засобів здійснення диференціації як з типологічними групами учнів, так і з окремими дітьми. У зв'язку з цим, сутність індивідуально-диференційованого підходу він бачить в

єдності його психологічних основ і засобів його практичної реалізації, маючи на увазі під індивідуально-диференційованим підходом систему діагностичних процедур із вивчення особистості учня і пов'язану з нею систему дидактичних способів розвитку цієї особистості з урахуванням істотних для навчання індивідуально-психологічних особливостей [2].

Індивідуально-диференційованим навчанням передбачається трансформація класних форм у типолого-групові форми навчання, забезпечується цей перехід від групових форм до індивідуальних. У початкових класах сутність диференціації полягає у пристосуванні технології навчання до індивідуальних особливостей дітей, щоб усі вони оволоділи певною системою знань, умінь; досягли відповідного рівня психічного розвитку. На цій основі мають створюватися групи для подальшого навчання.

Методика організації індивідуально-диференційованого навчання передбачає на першому етапі визначення індивідуального психофізіологічного портрета кожного школяра – оцінку ступеня вираженості відповідних систем репрезентації, індивідуальний функціональний латеральний профіль (моторна, сенсорна і психічна асиметрії), специфічно динамічні властивості нервової системи (сила, врівноваженість, рухливість), а також провідні когнітивні, або пізнавальні, стилі (полезалежність-полезалежність, імпульсивність-рефлексивність).

Другий етап – мотиваційно-організаційний. Його мета – формування установки на передбачувану навчальну діяльність. На цьому етапі складаються орієнтовні схеми розсаджування учнів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей і типу навчальної роботи; сценарії організації діяльності всередині груп учнів, засоби і способи подання навчального матеріалу.

Третій етап – оцінний. Виділення третього етапу пов'язане з його особливою роллю в мотивації до навчання, корекції діяльності як учнів, так і педагогів. При оцінці отриманих навчальних результатів важлива участь дітей.

Диференційоване навчання на уроці потребує ґрунтовної теоретичної підготовки педагога, а також певних умінь. Необхідно вивчити індивідуальні особливості учнів, розподілити їх за групами, розмістити ці групи; підібрати консультантів; розробити заняття в деталях; чітко сфор-

мулювати основні й додаткові запитання, визначити час на їх виконання; продумати систему оперативного контролю; поєднувати індивідуальну, групову і фронтальну роботу; продумати власну педагогічну діяльність на занятті; підготувати необхідні дидактичні матеріали.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Упровадження диференційованого підходу до процесу навчання учнів дозволяє значно підвищити ефективність урочних занять. У процесі розв'язання навчальних завдань реалізація диференційованого підходу полягає у використанні таких методів і прийомів навчальної роботи, які забезпечують учням із різними типовими особливостями достатнє оволодіння знаннями. Крім того, забезпечення диференційованого підходу у навчанні учнів на основі врахування їхніх типових особливостей дає змогу ширше використовувати виховні можливості уроку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і практика / А. М. Богуш. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 216 с.
2. Колишев Н. С. Індивідуально-диференційований підход в процесі обучения старшекласников / Н. С. Колишев : автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 1993. – 16 с.
3. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Педагогічна газета. – 2002. – № 1. – С. 4 – 6.
4. Національна доктрина розвитку освіти // Дошкільне виховання. – 2002. – № 7. – С. 4 – 9.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.

Цитувати: Прокоф'єва М. Ю. Педагогічна оцінка диференційованого підходу до навчальної діяльності молодших школярів / М. Ю. Прокоф'єва // Постметодика. – 2015. – № 2. – С. 22–25.

© М. Ю. Прокоф'єва, 2015. Стаття надійшла в редакцію 24.10.2013 ■